

Οι πρόσφατες οικονομικές επιδόσεις της Ελλάδος και οι προοπτικές μετά την πανδημία

Πρόδρομος Προδρομίδης*

Περίληψη

Το άρθρο περιγράφει τις πρόσφατες επιδόσεις της Ελλάδος όσον αφορά στην δημιουργία πραγματικού κατά κεφαλήν προϊόντος, την θνησιμότητα από τον κορωνοϊό, την δαπάνη για δημόσιες επενδύσεις, την ανεργία, το εμπορικό έλλειμμα, τον πληθωρισμό. Η χώρα φαίνεται ότι επέτυχε την μεσαία τιμή μεταξύ του μεγίστου και ελαχίστου αριθμού θανάτων ανά 100.000 άτομα στον πληθυσμό μεταξύ των 27 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (ΕΕ-27), παρά το σχετικά υψηλό ποσοστό πολύ ηλικιωμένων ατόμων που χαρακτηρίζει τον πληθυσμό της Ελλάδος. Επίσης, εμφανίζει έναν από τους χαμηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού τιμών στην ΕΕ-27 τόσο πριν όσο και κατά την διάρκεια του πολέμου στην Ουκρανία. Παρ' όλο που το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορίου εκτοξεύτηκε το 2022, καθώς η Ελλάδα στράφηκε σε ακριβά υποκατάστατα των ρωσικών εισαγωγών ενέργειας, η χώρα φαίνεται να έχει γυρίσει σελίδα: Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ άρχισε (αναιμικώς κατά τα έτη 2020-21 και, πιο εμφανώς) κατά το έτος 2022 να συγκλίνει προς τον μέσο όρο της ΕΕ-27 για πρώτη φορά από το 2009, ενώ η ανεργία συνέχισε να αποκλιμακώνεται. *Ceteris paribus*, το ευρύ σχέδιο δαπανών για δημόσιες επενδύσεις που συμφωνήθηκε με την ΕΕ προοιωνίζεται άνοδο του ΑΕΠ κατά τα επόμενα έτη.

Λέξεις-κλειδιά: πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, πληθωρισμός, ανεργία, θνησιμότητα λόγω COVID-19, εμπορικό έλλειμμα, δαπάνες δημοσίων επενδύσεων

Ταξινόμηση JEL: E20, E30, F10, H50, I12

1. Εισαγωγή

Σε μια εποχή κατά την οποία η διεθνής αβεβαιότητα είναι υψηλή, η Ελλάς, η πιο χρεωμένη χώρα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, βρίσκεται σε ένα κοινωνικοοικονομικό, εκλογικό και γεωπολιτικό σταυροδρόμι.

Ο ΟΟΣΑ (OECD, 2023) και η Τράπεζα της Ελλάδος (Bank of Greece, 2023) εμφανίζονται αισιόδοξοι για τις προοπτικές της χώρας, εφόσον διατηρηθεί η εφαρμογή αξιόπιστων οικονομικών πολιτικών, η μεταρρυθμιστική δυναμική και η κοινωνική συναίνεση, η αναβάθμιση των υποδομών, η επίτευξη πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων, ο εκσυγχρονισμός του Δημοσίου, η ενίσχυση των θεσμών και η υποστήριξη των ευάλωτων νοικοκυριών.

Ακολουθώντας την καλή πρακτική διασταυρώσεως των εκτιμήσεων με νέα, ανεξάρτητη εξέταση των δεδομένων, στο άρθρο εξετάζονται οι πρόσφατες επιδόσεις της χώρας σε μια σειρά από κρίσιμες μεταβλητές. Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι επιδόσεις στο πραγματικό κατά κεφαλήν προϊόν, την θνησιμότητα από τον νέο κορωνοϊό (coronavirus), την δαπάνη για δημόσιες επενδύσεις, την ανεργία, το εμπορικό έλλειμμα, τον πληθωρισμό –εκάστη μεταβλητή σε ξεχωριστή ενότητα (τις έξι ενότητες που έπονται)– προκειμένου να αξιολογηθεί η κατάσταση και να εξαχθούν συμπεράσματα για τις προοπτικές. Το άρθρο ολοκληρώνεται στην τελευταία (όγδοη) ενότητα με την διατύπωση των συμπερασμάτων και κάποιων επισημάνσεων.

* Ερευνητής του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). E-mail: rjprodr@kepe.gr. Ευχαριστίες εκφράζονται σε έναν ανώνυμο κριτή για χρήσιμα και εποικοδομητικά σχόλια και παρατηρήσεις, καθώς και στην Ελένη Σουλτανάκη για την γλωσσική επιμέλεια.

– Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στο άρθρο εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέως και δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις θέσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

2. Πραγματικό κατά κεφαλήν προϊόν

Από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη¹, το πραγματικό κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας αρχικώς διευρύνθηκε (μέχρι το 2007)², εν συνεχεία συρρικνώθηκε (μέχρι το 2013) και ανέκαμψε. Η ισχυρή ανάκαμψη διακόπηκε αρχικά από την πανδημία του νέου κορωνοϊού (το 2020), και εν συνεχεία από τις διεθνείς κυρώσεις-αντικυρώσεις, καθώς και την ενεργειακή κρίση που ακολούθησαν την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία (το 2022). Βλ. Διάγραμμα 1.

Η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε το 2011, η δεύτερη μεγαλύτερη το 2020 (πρώτο έτος της πανδημίας) και άλλες μεγάλες μειώσεις (σε φθίνουσα σειρά) σημειώθηκαν το 2010³, το 2012 και το 2009: όλες μετά από μια εξωγενή ανωμαλία (σοκ): την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Αντιθέτως, η μεγαλύτερη αύξηση σημειώθηκε το 2021 και η δεύτερη μεγαλύτερη το 2022 (κατά το δεύτερο και το τρίτο έτος της πανδημίας, αντιστοίχως).

Καθώς το μέσο πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΕΕ-27 γενικώς αυξήθηκε με την πάροδο του χρόνου, η αρχική σύγκλιση της Ελλάδας προς τον ευρωκοινοτικό μέσο όρο διακόπηκε το 2004-09. Ακολούθησε απόκλιση έως το 2019 και εκ νέου σύγκλιση το 2020-22. Βλ. Διάγραμμα 2.

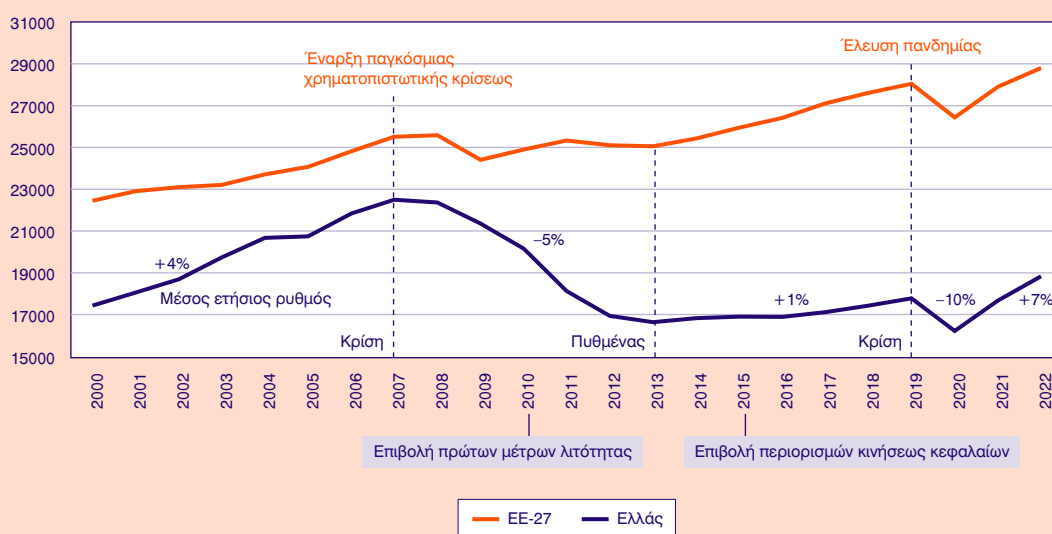
Ένα περιστασιακώς εκτιμώμενο μέτρο ευημερίας υποδηλοί ότι, μετά την ύφεση, στην Ελλάδα η συνολική ικανοποίηση των ανθρώπων από τις ζωές τους γενικώς αυξήθηκε περισσότερο από ό,τι στην υπόλοιπη ΕΕ-27. Βλ. Πίνακα 1.

Συμπερασματικά, μετά από πολυετή οικονομική δυσπραγία, η Ελλάς φαίνεται να μεταβαίνει σε μια νέα φάση συγκλίσεως προς το μέσο πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΕΕ-27.

Το πλέον πρόσφατο μέγεθος του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ (το μέγεθος του έτους 2022) ανέρχεται στο 84% του αντιστοίχου του έτους 2010 (όταν ελήφθησαν τα πρώτα μέτρα λιτότητας)· ενώ η τελευταία διαφορά από τον μέσο όρο της ΕΕ-27 είναι περίπου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Η εξέλιξη του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε €) στην Ελλάδα, 2000-22

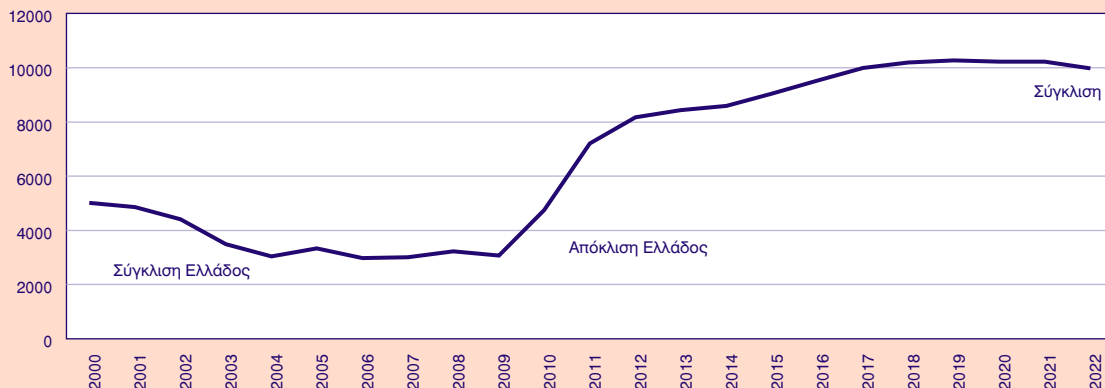
Σημείωση: Υφίσταται διακοπή στην χρονοσειρά από το 2010 και εξής (σε σχέση με τα προηγούμενα έτη).

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

1. Η διαπίστωση ότι η Ελλάς πληρούσε τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ χρονολογείται στα μέσα του 2000 και η ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη χρονολογείται στις αρχές του 2001.
2. Πρώτο έτος της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσεως.
3. Έτος κατά το οποίο ελήφθησαν τα πρώτα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα και συμφωνήθηκε το λεγόμενο πρώτο μνημόνιο με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Συμπληρωματικά σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την Eurostat, το ίδιο έτος παρατηρείται διακοπή στην χρονοσειρά του ΑΕΠ (δηλ. οι εκτιμήσεις των μεγεθών του 2010 και των ετών που έπονται διενεργούνται με διαφορετικό τρόπο από ό,τι διενεργήθηκαν τα προηγούμενα έτη).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Η διαφορά μεταξύ του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΕΕ-27 και αυτού της Ελλάδος (σε €), 2000-22

Σημείωση: Υφίσταται διακοπή στην χρονοσειρά από το 2010 και εξής (σε σχέση με τα προηγούμενα έτη).

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Το μέσο ποσοστό συνολικής ικανοποίησης από την ζωή (κλίμακα 0-10) μεταξύ ατόμων ηλικίας 16 ετών και άνω κατά τα έτη 2013, 2018, 2021

	2013	2018	2021
ΕΕ-27	7,0	7,3	7,2
Ελλάς	6,2	6,4	6,8

Πηγή: Eurostat.

2,1 φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη διαφορά από τον μέσο όρο της ΕΕ-27 που υφίστατο το 2010.

3. Αριθμός θανάτων εξαιτίας του νέου κορωνοϊού

Η πανδημία έφερε την ανθρωπότητα και κάθε κοινωνία ξεχωριστά προ του διλήμματος: (α) διατήρηση της οικονομικής δραστηριότητας με κίνδυνο την ταχύτερη διασπορά του κορωνοϊού στον πληθυσμό και

πολλές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές ή (β) μείωση της οικονομικής δραστηριότητας προκειμένου να επιτευχθεί επιβράδυνση της διασποράς του κορωνοϊού στον πληθυσμό (και συγκράτηση των απωλειών σε ανθρώπινες ζωές) έως ότου αναπτυχθούν και διατεθούν εμβόλια σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού (Προδρομίδης, 2021).

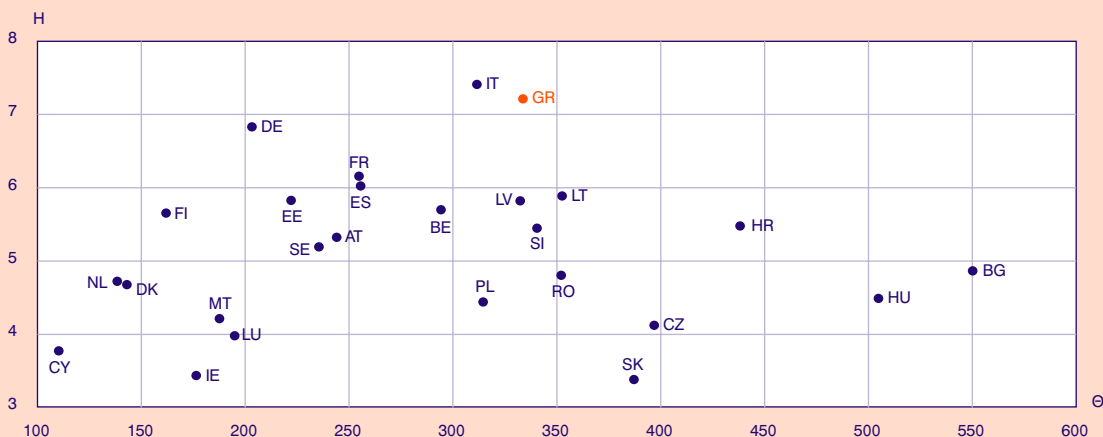
Στο Διάγραμμα 3 παρέχονται (α) ο αριθμός των θανάτων εξαιτίας του νέου κορωνοϊού σε κάθε κράτος-μέλος της ΕΕ ως τον χρόνο συγγραφής του άρθρου (την άνοιξη του 2023) και (β) το ποσοστό του πληθυσμού των πολύ ηλικιωμένων ατόμων (άνω των 80 ετών) που υφίστατο κατά την εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Προκύπτει ότι η Ελλάς υπέστη ή επέτυχε την μεσαία τιμή των εν λόγω θανάτων (μεταξύ του μεγίστου και του ελαχίστου) στην ΕΕ, παρά (α) το σχετικά μεγάλο ποσοστό των πολύ ηλικιωμένων ατόμων στον πληθυσμό της (της ηλικιακής ομάδας που κατά γενική διαπίστωση υπήρξε η πλέον ευάλωτη στον νέο κορωνοϊό), και (β) την υποχρηματοδότηση και υποστελέχωση των υπηρεσιών υγείας της χώρας λόγω των περικοπών και της μακράς οικονομικής υφέσεως (ΟΟΣΑ και ΕΕ, 2021· European Commission, 2022), ενώ η ανάγκη αυξήσεως του ΑΕΠ (και πλήρους λειτουργίας της οικονομίας το συντομότερο) μετά την πολυετή ύφεση ήταν επιτακτική⁴.

4. Η λήψη τουλάχιστον μίας δόσεως τους εμβολίου από το 76% του πληθυσμού τον Μάρτιο του 2022 και η δυνατότης καλύψεως όσων επιθυμούσαν περισσότερα/επαναλαμβανόμενα εμβόλια, επέτρεψαν την ομαλότερη λειτουργία της οικονομικής ζωής στην διάρκεια του 2022.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 80 ετών και άνω στην ΕΕ κατά την 1.1.2020 (Η) και ο αριθμός των θανάτων από την πανδημία ανά 100 χιλ. κατοίκους στην ΕΕ ως την 10.3.2023 (Θ)

Σημείωση: Δεν υφίστανται στοιχεία θανάτων σχετιζόμενων με την πανδημία από την Πορτογαλία.

Πηγές: Πανεπιστήμιο John Hopkins (στοιχεία Θ), Eurostat (στοιχεία Η).

4. Δαπάνη για δημόσιες επενδύσεις

Στρέφοντας την προσοχή στις μεταπανδημικές προοπτικές του ΑΕΠ, σημειώνεται ότι ένας από τους συνήθεις τρόπους υπολογισμού του ΑΕΠ, Y , είναι η άθροιση των αξιών των αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται σε ένα έτος, ως εξής:

$$Y = C + I + G + (X - M). \quad (1)$$

Η κατανάλωση, C , απαρτίζεται από τις δαπάνες των νοικοκυριών και των μη κερδοσκοπικών οργανισμών της χώρας για διαρκή αγαθά, μη διαρκή αγαθά και υπηρεσίες. Γενικώς, η C αυξάνεται με το εισόδημα (το ΑΕΠ). Έτσι, διευρύνεται κατά τις φάσεις της ανακάμψης και περαιτέρω επεκτάσεως του Y και περιορίζεται κατά τις φάσεις της κάμψης και υφέσεώς του.

Η ιδιωτική επένδυση, I , αφορά (α) στις δαπάνες των νοικοκυριών της χώρας για νέες κατοικίες και (β) στις αγορές κτηρίων, μηχανημάτων, εξοπλισμού, λογισμικού και άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας στις οποίες προβαίνουν οι παραγωγοί αγαθών και υπηρε-

σιών της χώρας, μείον τις εκποιήσεις τέτοιων (περιουσιακών) στοιχείων, συν ορισμένες προσθήκες στην αξία των εν λόγω στοιχείων που πραγματοποιούνται κατά την παραγωγική δραστηριότητα (όπως, βελτιώσεις στην γη)⁵. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι, κατά την διάρκεια της υφέσεως, ιδίως από το 2009 και μετά, οι ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα μειώθηκαν, ακόμα και ότι υπολείποντο των αποσβέσεων.

Οι κρατικές δαπάνες, G , συντίθενται από τις επιμέρους κρατικές δαπάνες για τελικά αγαθά και υπηρεσίες. Περιλαμβάνουν τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, τις αγορές όπλων (τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς) και κάθε επενδυτική δαπάνη του κράτους για κτήρια, μηχανήματα, οχήματα, λογισμικό, κατασκευές δρόμων, λιμένων, γεφυρών κ.λπ.⁶ Όπως η κατανάλωση και οι ιδιωτικές επενδύσεις, οι κρατικές δαπάνες στην Ελλάδα ακολούθησαν μια κυκλική πορεία και συρρικνώθηκαν κατά την διάρκεια της υφέσεως.

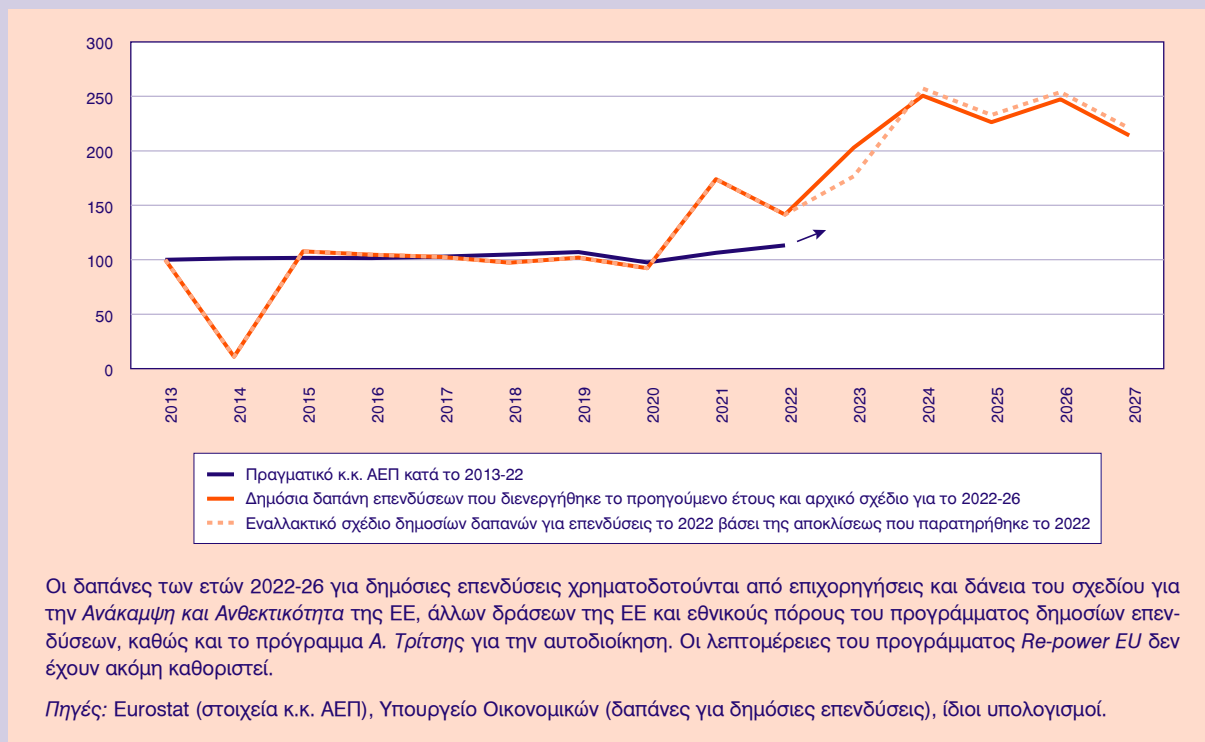
Οι εξαγωγές, X , αφορούν στην συνολική αξία των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται στην χώρα, αλλά αγοράζονται από αλλοδαπούς καταναλωτές.

5. Υπό αυτό το πρίσμα, ο όρος επένδυση δεν πρέπει να συγχέεται με τις αγορές χρηματοοικονομικών προϊόντων· η δε αγορά χρηματοοικονομικών προϊόντων θεωρείται αποταμίευση και όχι επένδυση.

6. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές (επιδόματα κ.ά.) που χορηγούνται από το Δημόσιο δεν προσμετρούνται, καθώς δεν αφορούν σε κάποια αγορά, αλλά μάλλον σε μεταβίβαση εισοδήματος. Προσμετρούνται στην κατανάλωση εφόσον δαπανηθούν για κάποια αγορά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Η πρόσφατη εξέλιξη του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των δαπανών για δημόσιες επενδύσεις στην Ελλάδα –διενεργηθείσες (2013-22) και προγραμματισμένες (2023 και επομένων ετών), 2013= 100

Οι εισαγωγές, M , αφορούν στην συνολική αξία των αγαθών και των υπηρεσιών αλλοδαπής προελεύσεως που αγοράζονται από εγχώριους καταναλωτές.

Προκύπτει ότι το κάτω όριο της αξίας ενός εξ αυτών των στοιχείων, συγκεκριμένα, των δαπανών για δημόσιες επενδύσεις, G_1 (μέρους του G), είναι ήδη γνωστό σε σημαντικό βαθμό στους σχεδιαστές της οικονομικής αναπτύξεως⁷ και υπερβαίνει όποια αντίστοιχη ροή πόρων προς την Ελλάδα υπήρξε στο πρόσφατο παρελθόν. Καθώς η G_1 , εν πολλοίς, έρχεται από το εξωτερικό, αναμένεται ότι δεν θα εκτοπίσει τις ημεδαπές ιδιωτικές επενδύσεις. Το πιο πιθανό, δε, είναι να ωθήσει το ΑΕΠ προς την ίδια κατεύθυνση: προς τα άνω. Βλ. Σχέση (1) και Διάγραμμα 4.

Συγκεκριμένα, η G_1 αναμένεται να μετατοπίσει πρώτα την συνολική ζήτηση της οικονομίας (AgD) προς τα άνω και σε μεταγενέστερο στάδιο –μέσω του τεχνικού και του ανθρωπίνου κεφαλαίου που (α) εξασφαλίζεται από τις δράσεις που χρηματοδοτούνται από την G , και (β) εισέρχεται στην παραγωγή διαδι-

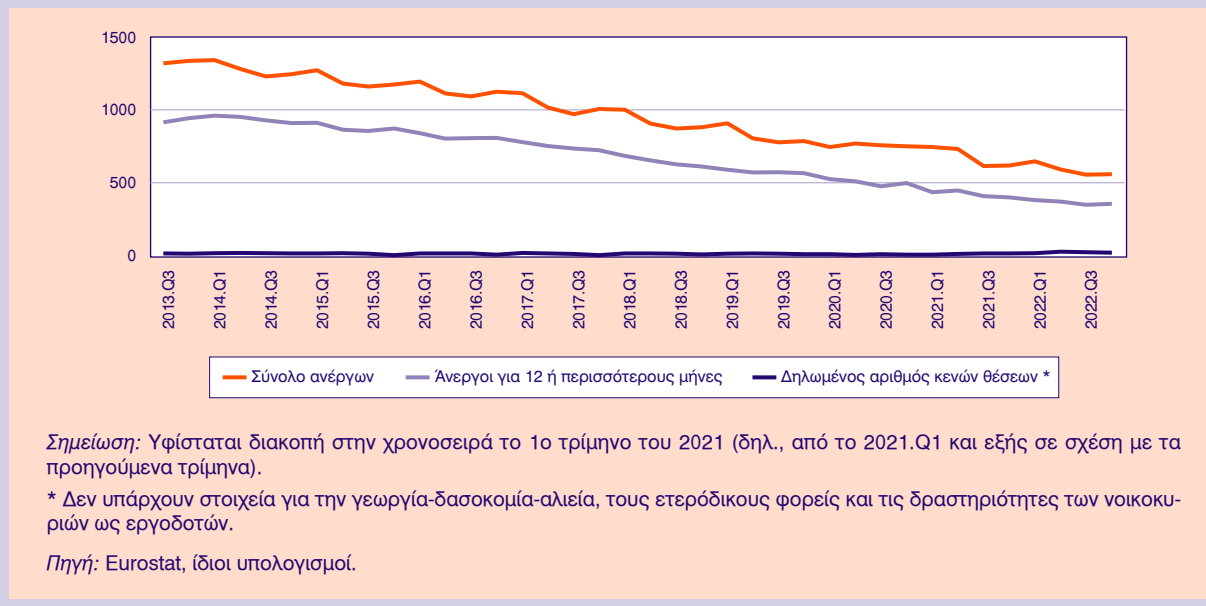
κασία– να μετατοπίσει την συνολική προσφορά της οικονομίας (AgS) προς τα άνω. Εάν η μετατόπιση της AgD υπερτερήσει της μετατοπίσεως της AgS, τότε τόσο το παραγόμενο προϊόν όσο και οι τιμές θα ανέλθουν, ενώ εάν η μετατόπιση του AgS υπερτερήσει της μετατοπίσεως της AgD, τότε το παραγόμενο προϊόν θα ανέλθει και οι τιμές θα μειωθούν. Βλ. Προδρομίδα (2022). Κατά συνέπεια, ένας βαθμός αισιοδοξίας για τις παραγωγικές προοπτικές της χώρας μάλλον δικαιολογείται.

Ειδικώς η αύξηση της AgD αναμένεται να επιδράσει θετικά στην ζήτηση εργασίας και, κατ' επέκταση, στην απασχόληση, επιφέροντας μείωση τόσο στον αριθμό των ανέργων όσο και στο ποσοστό ανεργίας. Κατά συνέπεια, το ποσοστό ανεργίας θα συνεχίσει να συγκλίνει προς τον μέσο όρο της ΕΕ. Βλ. Διαγράμματα 5 και 6. Ωστόσο, η επίδραση της G_1 μπορεί να μετριαστεί από την ύπαρξη διαρροών. Οι τελευταίες συζητούνται στην Ενότητα 6.

7. Τα ποσά της G_1 για την επόμενη τριετία έχουν ήδη δεσμευτεί, ελεγχθεί και συμφωνηθεί, κυρίως μεταξύ της ΕΕ και των εθνικών αρχών.

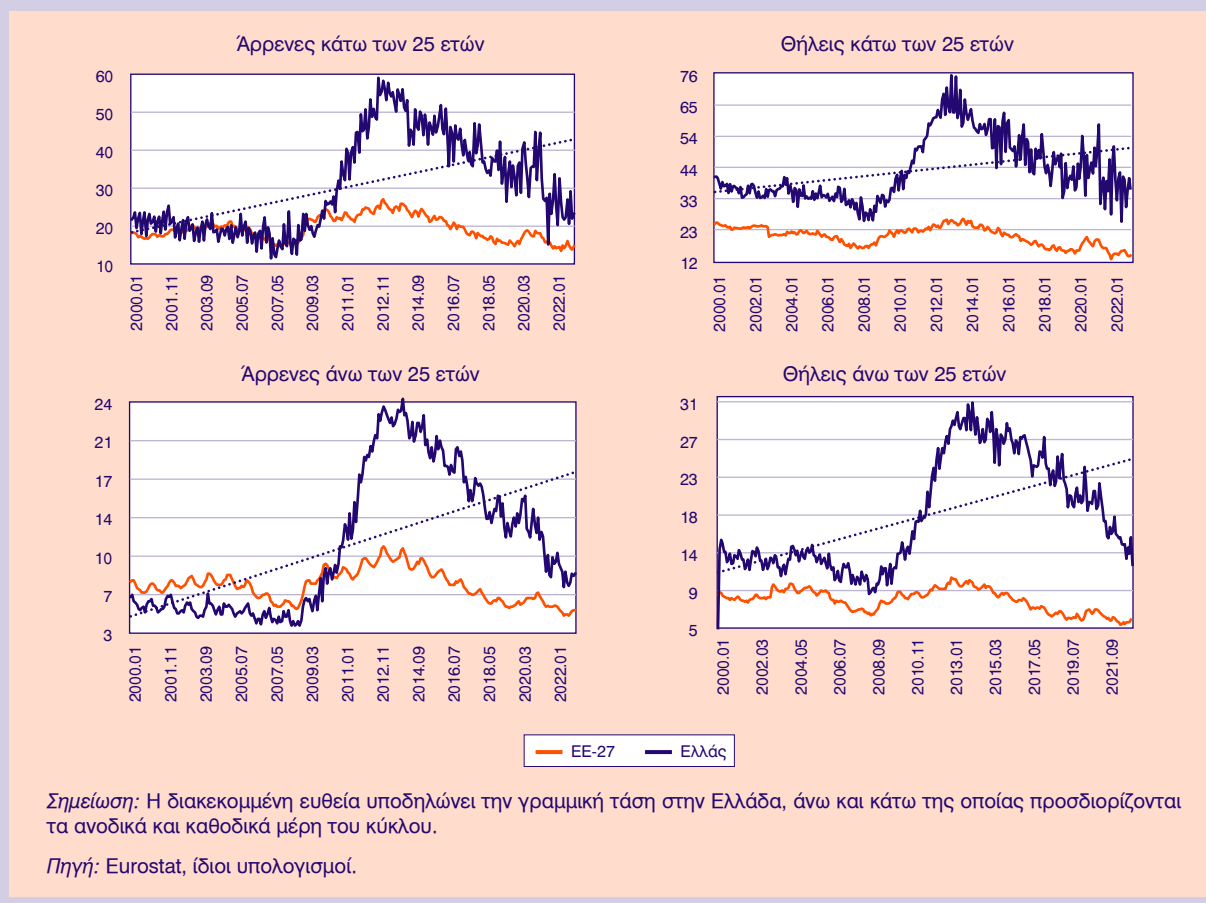
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Η εξέλιξη του αριθμού των ανέργων ηλικίας 15-75 ετών και των δηλωμένων κενών θέσεων εργασίας από το τρίτο τρίμηνο του 2013 (2013.Q3) ως το τέταρτο τρίμηνο του 2022 (2022.Q4), σε χιλιάδες άτομα ή θέσεις εργασίας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Η εξέλιξη του μηνιαίου ποσοστού ανεργίας ατόμων 15 ετών και άνω, Ιαν. 2000-Ιαν. 2023

5. Ανεργία

Ο αριθμός των ανέργων κορυφώθηκε το 1ο τρίμηνο του 2014 και, όπως δείχνει το Διάγραμμα 5, εν συνεχεία, σταδιακά, μειώθηκε. Το ίδιο χρονικό διάστημα η μακροπρόθεσμη συνιστώσα (ο αριθμός των ανθρώπων που είναι άνεργοι για 12 ή περισσότερους μήνες) μειώθηκε με ταχύτερο ρυθμό σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των ανέργων. Συγκεκριμένα, κατά το 2022, κατά μέσο όρο, ο συνολικός αριθμός των ανέργων ήταν στο 46% του επιπέδου του 2014 και ο αριθμός

των μακροχρονίως ανέργων ατόμων ήταν στο 39% του αντιστοίχου επιπέδου του 2014.

Η διαθεσιμότητα μεγάλου αριθμού μηνιαίων παρατηρήσεων πριν και μετά την κορύφωση επιτρέπει (α) την εξέταση των οικονομικών εξελίξεων με πιο λεπτομερή τρόπο από ό,τι επιτρέπουν τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στο ΑΕΠ⁸ και (β) την οικονομετρική περιγραφή της διαχρονικής πορείας του αριθμού των ανέργων σε όρους εποχικών αλλά και κυκλικών διακυμάνσεων⁹. Βλ. Πίνακα 2. Συγκεκριμένα, διαπιστώνε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Η εξέλιξη του μηνιαίου αριθμού των ανέργων ηλικίας 15 ετών και άνω στην Ελλάδα (χιλιάδες άτομα), Ιαν. 2000-Ιαν. 2023

Μεταβλητές	Συντελεστές
Αυτόνομος παράγοντας (αρχικό επίπεδο)	677,1895
Εποχικός παράγοντας (Νοέμβριος-Μάιος: πληθ. αναφοράς)	
• Ιούνιος-Οκτώβριος	-41,4256
• Μάιος των ετών 2008 και 2009	-216,483
Κυκλικός παράγοντας	
• Χρόνος *	-11,0587
• Χρόνος στο τετράγωνο *	0,1348
• Χρόνος στον κύβο *	-0,0004
Άλλες μεγάλες αυξομειώσεις	
Ιούλιος-Νοέμβριος 2008	-189,1844
Αύγουστος 2011-Ιανουάριος 2012, Ιούνιος-Ιούλιος 2015	207,1473
Φεβρουάριος-Ιούλιος 2012, Μάρτιος-Ιούνιος 2014	331,7629
Αύγουστος 2012-Φεβρουάριος 2014	431,3235
Ιούλιος 2014-Μάρτιος 2015	277,1893

Παρατηρήσεις: 277. Συντελεστής προσδιορισμού (R^2): 93,68%.

Σημειώσεις: Η παλινδρόμηση διενεργείται με ανθεκτικούς εκτιμητές προκειμένου να αντιμετωπιστεί η όποια ετεροσκεδαστικότητα των καταλοίπων. Όλα τα p-values είναι ίσα με 0. Δεν παρατίθενται, καθώς είναι χρήσιμα μόνο σε αναλύσεις που πραγματοποιούνται σε δείγματα. (Όταν τα p-values είναι πολύ κοντά ή ίσα με το μηδέν, συνάγεται ότι τα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα που παρατηρούνται στο δείγμα υφίστανται και στον ευρύτερο πληθυσμό.) Εν προκειμένω, η ανάλυση πραγματοποιείται στον πληθυσμό.

* Οι τρεις συντελεστές συνδυαστικά υποδηλώνουν ότι η κλίση από αρνητική κατέστη θετική τον Απρίλιο του 2004 και εκ νέου αρνητική τον Δεκέμβριο του 2016.

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

8. Τα στοιχεία του ΑΕΠ είναι διαθέσιμα σε αθροιστικότερη (ετήσια ή τριμηνιαία) μορφή, με αποτέλεσμα ο αριθμός των παρατηρήσεων να είναι ίσως ανεπαρκής για παλινδρομήσεις αξιώσεων. Από την άλλη, η συζήτηση της οικονομίας σε όρους ανεργίας αντί προϊόντος είναι απολύτως εύλογη στο πλαίσιο του νόμου του Okun. Ο νόμος του Okun βασίζεται στην εμπειρική διαπίστωση σχέσεως μεταξύ των αλλαγών στο ποσοστό ανεργίας και των αλλαγών στο πραγματικό ΑΕΠ: Η αύξηση του ενός συνδέεται με μείωση του άλλου και αντιστρόφως.

9. Πέραν της εποχικής αλλά και της κυκλικής ανεργίας υφίστανται η ανεργία τριβής και η διαρθρωτική ανεργία. Στο Διάγραμμα 5 το μέγεθος των δηλωμένων κενών θέσεων εργασίας παρέχει ένα κάτω όριο μεγέθους της διαρθρωτικής ανεργίας. Οι κενές θέσεις είναι ίσως πολύ περισσότερες. Σύμφωνα με το Manpower Group (2023) οκτώ στους δέκα εργοδότες δυσκολεύονται να καλύψουν θέσεις και σύμφωνα με τον ΣΕΒΕ (2023) εννέα στις δέκα εξαγωγικές επιχειρήσεις δυσκολεύονται να βρουν ειδικευμένο και ανειδίκευτο προσωπικό.

ται ότι, αν αφαιρεθεί η επίδραση της εποχικότητας, ο αριθμός των ανέργων:

- αυξήθηκε από τον Απρίλιο του 2004¹⁰ (καθώς ολοκληρώνονταν τα ολυμπιακά έργα) έως τον Ιούνιο του 2008,
- μειώθηκε τον Ιούλιο-Νοέμβριο 2008¹¹ και
- αυξήθηκε εκ νέου τον Δεκέμβριο 2008-Ιούλιο 2011, αυξήθηκε περαιτέρω (πιο έντονα) τον Αύγουστο 2011-Ιανουάριο 2012, ακόμη περισσότερο τον Φεβρουάριο-Ιούλιο 2012 και ξανά τον Αύγουστο 2012-Φεβρουάριο 2014,
- υποχώρησε κάπως τον Μάρτιο του 2014, υποχώρησε περαιτέρω τον Ιούλιο του 2014 και ξανά τον Απρίλιο του 2015,
- αυξήθηκε εκ νέου με μικρότερο ρυθμό τον Μάιο του 2015-Νοέμβριο του 2016, όμως αναπήδησε εντόνως τον Ιούνιο-Ιούλιο 2015 (εποχή που επιβλήθηκαν έλεγχοι κεφαλαίων στην χώρα), και
- μειώθηκε από τον Δεκέμβριο του 2016 και εξής.

Τα πλέον πρόσφατα (Ιαν. 2023) ποσοστά ανεργίας ανδρών και γυναικών, τόσο κάτω όσο και άνω των 25 ετών, είναι στο ύψος των αντιστοίχων του Ιανουαρίου του 2010 (δηλαδή, των ποσοστών που παρατηρήθηκαν προ της λήψης των πρώτων μέτρων λιτότητας και του πρώτου μνημονίου). Βλ. Διάγραμμα 6. Ειδικότερα, το πλέον πρόσφατο εγχώριο ποσοστό ανεργίας είναι:

- Ελαφρώς άνω (κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες) του ποσοστού στην ΕΕ-27, στην περίπτωση των ανδρών ηλικίας άνω των 25 ετών.
- Μετρίως υψηλότερο (κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες) του ποσοστού στην ΕΕ-27, στην περίπτωση των γυναικών ηλικίας άνω των 25 ετών.
- Αρκετά υψηλότερο (κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες) του ποσοστού στην ΕΕ-27, στην περίπτωση των ανδρών ηλικίας κάτω των 25 ετών.
- Πολύ υψηλότερο (κατά 23 ποσοστιαίες μονάδες) του ποσοστού στην ΕΕ-27, στην περίπτωση των γυναικών κάτω των 25 ετών.

Για να αναστρέψει την κατάσταση, η Ελληνική Κυβέρνηση (2021) επιχειρεί να αναβαθμίσει το ανθρώπινο κεφάλαιο, χρηματοδοτώντας με σημαντικούς πόρους του *Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας* την κατάρτιση και δια βίου εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού. Επίσης, το 2022 αναδιαμόρφωσε τόσο από πλευράς λειτουργίας όσο και παρεμβάσεων τον δημόσιο φορέα για την προώθηση της απασχόλησης. Η προσδοκία είναι ότι στο μέλλον: (α) Το εργατικό δυναμικό θα καλύψει περισσότερες κενές θέσεις εργασίας πιο γρήγορα (βλ. Διάγραμμα 7, η πλειονότητα των δηλωμένων κενών θέσεων είναι στα καταλύματα και την εστίαση, καθώς και τις κατασκευές), θα επιδιώξει πρόσθετες ευκαιρίες απασχόλησης και υψηλότερους μισθούς. (β) Η εγχώρια αγορά εργασίας θα λειτουργεί πιο αποτελεσματικά. (γ) Με περισσότερα άτομα να απασχολούνται, να λαμβάνουν εισόδημα και να φορολογούνται, τα κρατικά έσοδα θα αυξηθούν.

Επιπλέον, από το 2019 η κυβέρνηση έχει:

- Καταφέρει να προσελκύσει ορισμένες ιδιωτικές ξένες επενδύσεις. Πρόκειται για στοιχείο εξαιρετικά σημαντικό, καθώς, ιστορικά, η χώρα ούτε συνιστούσε ιδιαίτερα ελκυστικό προορισμό ούτε ήταν αποτελεσματική στην συστηματική προσέλκυση τέτοιων επενδύσεων (βλ. Enterprise Greece, 2022· Ζησίμου, 2023). *Ceteris paribus*, με περισσότερες ιδιωτικές επενδύσεις, άρα με περισσότερα ιδιωτικά κεφάλαια στην παραγωγική διαδικασία, η παραγωγή αναμένεται να αυξηθεί¹².
- Λάβει μέτρα για την κάλυψη ορισμένων κενών θέσεων εργασίας (θέσεων σε εργασίες που ο αριθμός των διαθέσιμων ημεδαπών είναι ανεπαρκής, οι δε άνεργοι ημεδαποί δεν φαίνεται να επιθυμούν να αναλάβουν), ώστε να διατηρηθεί τόσο η παραγωγική δυνατότητα όσο και η εγχώρια αλυσίδα αξίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το σχέδιο για την έλευση 5.000 προσωρινών εποχικών αγροτοεργατών από την Αίγυπτο (Κουτάντου, 2022, Ελληνική Κυβέρνηση, 2023).

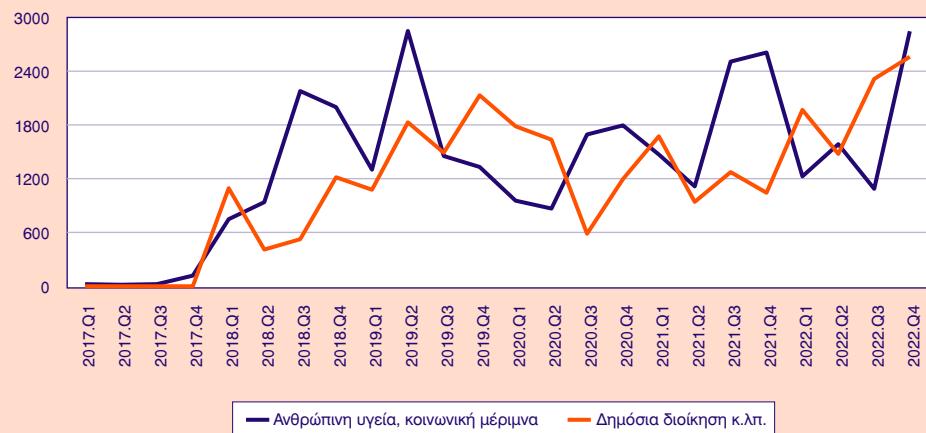
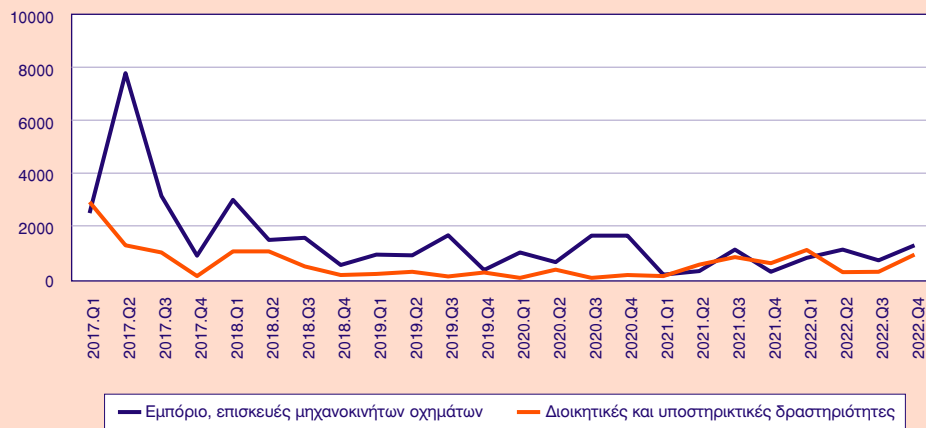
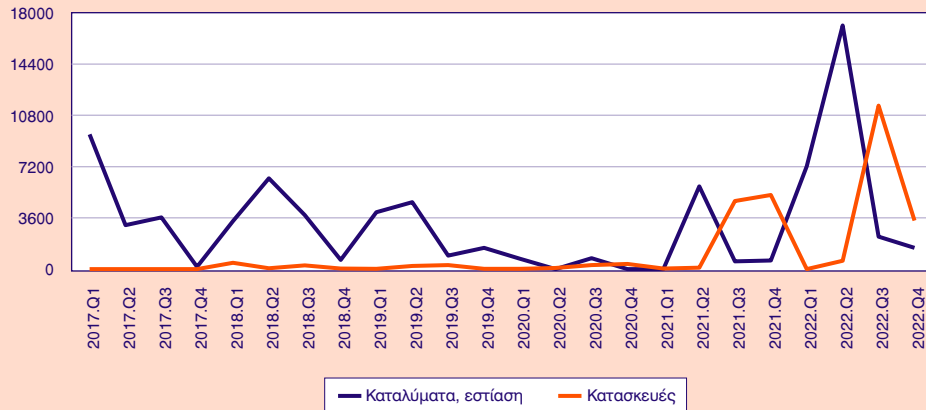
10. Σύμφωνα με τα ακρότατα της μαθηματικής σχέσεως που εκτιμάται στον Πίνακα 2, σε σχέση με τον χρόνο. (Βλ. τελευταία σημείωση του Πίνακα 2.)

11. Η εξέλιξη ήταν βραχύβια καθώς (α) τον Νοέμβριο του 2008 η Ευρωζώνη συνολικώς εισήλθε σε ύφεση και (β) στην Ελλάδα ο Δεκέμβριος στιγματίστηκε από ακραίες κοινωνικές αναταραχές και σημαντική επιδείνωση του κόστους χρηματοδότησεως του Δημοσίου.

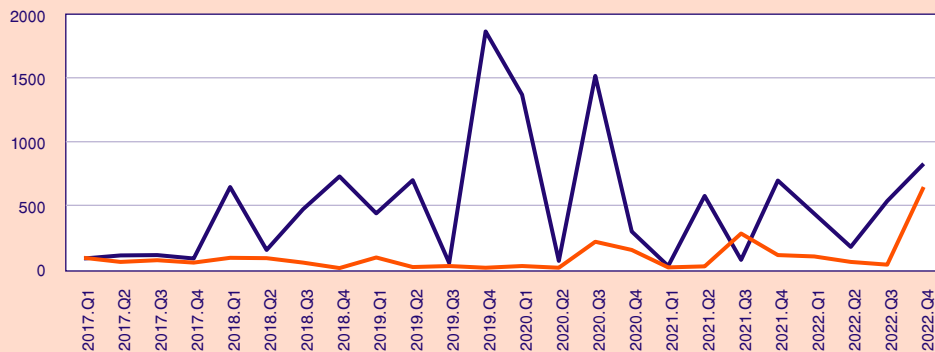
12. Πρόκειται για μια εύλογη υπόθεση, εκτός εάν η επένδυση κατευθυνθεί σε έργα που το οριακό προϊόν του κεφαλαίου είναι (ή κινδυνεύει να καταστεί) αρνητικό.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

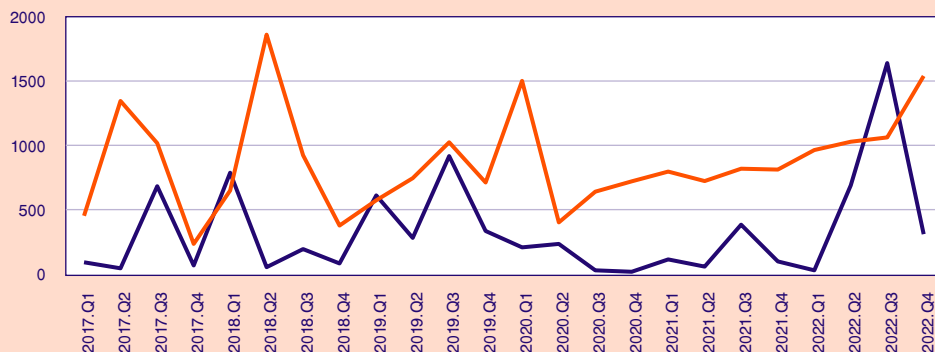
Η τριμηνιαία εξέλιξη των δηλωμένων κενών θέσεων εργασίας στην Ελλάδα ανά κλάδο, 2017.Κ1-2022.Κ4

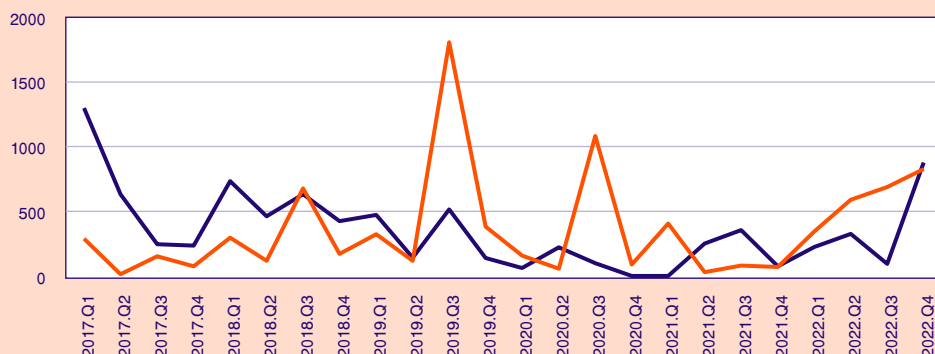
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 (συνέχεια)

— Μεταφορά και αποθήκευση — Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες

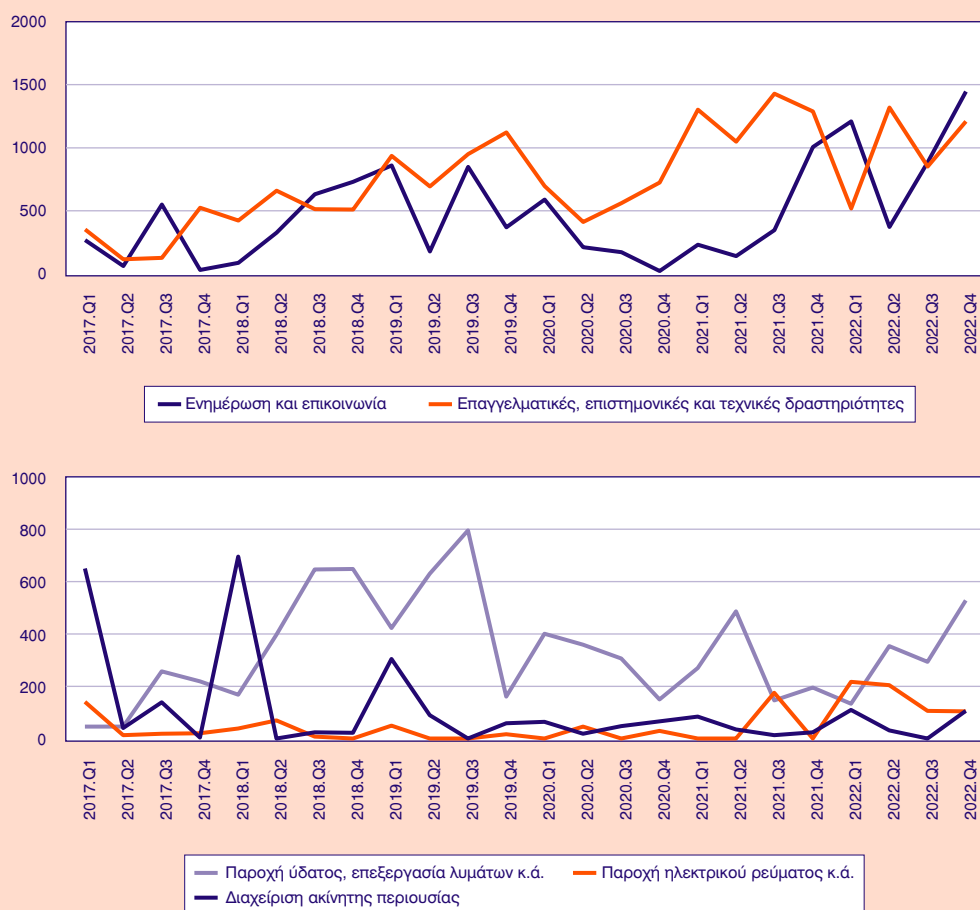

— Εκπαίδευση — Μεταποίηση

— Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών — Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 (συνέχεια)

Σημειώσεις: Δεν υπάρχουν στοιχεία για την γεωργία-δασοκομία-αλιεία, τους ετερόδικους φορείς και τις δραστηριότητες των νοικοκυριών ως εργοδοτών. Υπάρχουν πολύ λίγες δηλωθείσες κενές θέσεις στα λατομεία-ορυχεία.

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

6. Εμπορικό έλλειμμα

Ευλόγως, η θετική επίδραση της G_1 στο Y θα είναι ισχυρότερη, αν μειωθεί ή μηδενιστεί το μέρος της G_1 που διαρρέει στην αλλοδαπή για να αποκτηθούν αγαθά ή υπηρεσίες από το εξωτερικό και η οικονομία εξαρτάται λιγότερο από τις εισαγωγές.

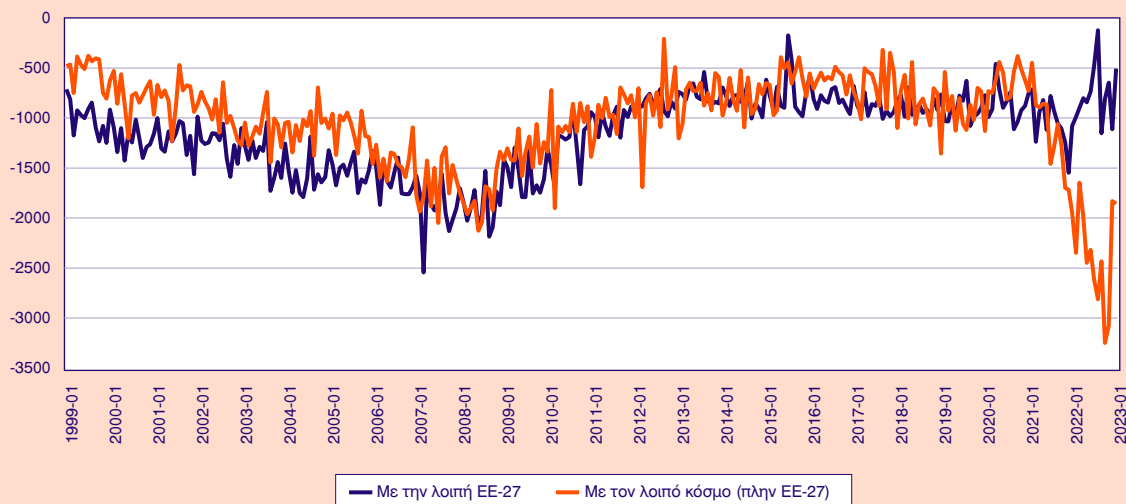
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, το εμπορικό έλλειμμα της χώρας ήταν ετησίως μικρότερο κατά την περίοδο 2011-21 σε σχέση με το αντίστοιχο της περιόδου 2003-10, αλλά διογκώθηκε το 2022. Η απότομη διόγκωση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε εισαγωγές ενδιάμεσων εισροών που δεν ήταν φθηνές ή εύκολο να υποκατασταθούν, όπως το αργό πετρέλαιο και το φυσικό αέριο και αγοράστηκαν σε υψηλές τιμές (ασυνήθιστα υψηλές τιμές ως αποτέλεσμα των διεθνών

κυρώσεων προς την Ρωσία και των αντιδράσεων της τελευταίας), κυρίως, από τις ΗΠΑ και, σε μικρότερο βαθμό, από την Ιταλία και την Βουλγαρία. Βλ. Διάγραμμα 9.

Οι περιστάσεις είναι γνωστές. Τόσο η Ελλάδα όσο και η υπόλοιπη ΕΕ-27 απάντησαν στην παραβίαση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας στην Ουκρανία με την απομάκρυνσή τους από τις φθηνές ρωσικές προμήθειες και προσέφυγαν όπως όπως στις διεθνείς αγορές για να δημιουργήσουν αποθέματα εν όψει του χειμώνα του 2022-2023. Επρόκειτο για εξαιρετική περίπτωση. Εντούτοις, άλλες μακροπρόθεσμες πολιτικές της ΕΕ –πολιτικές που, επίσης, προτείνονται για ηθικούς λόγους και υιοθετούνται με καλές προθέσεις– είναι πιθανό να οδηγήσουν σε παρεμφερείς καταστάσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

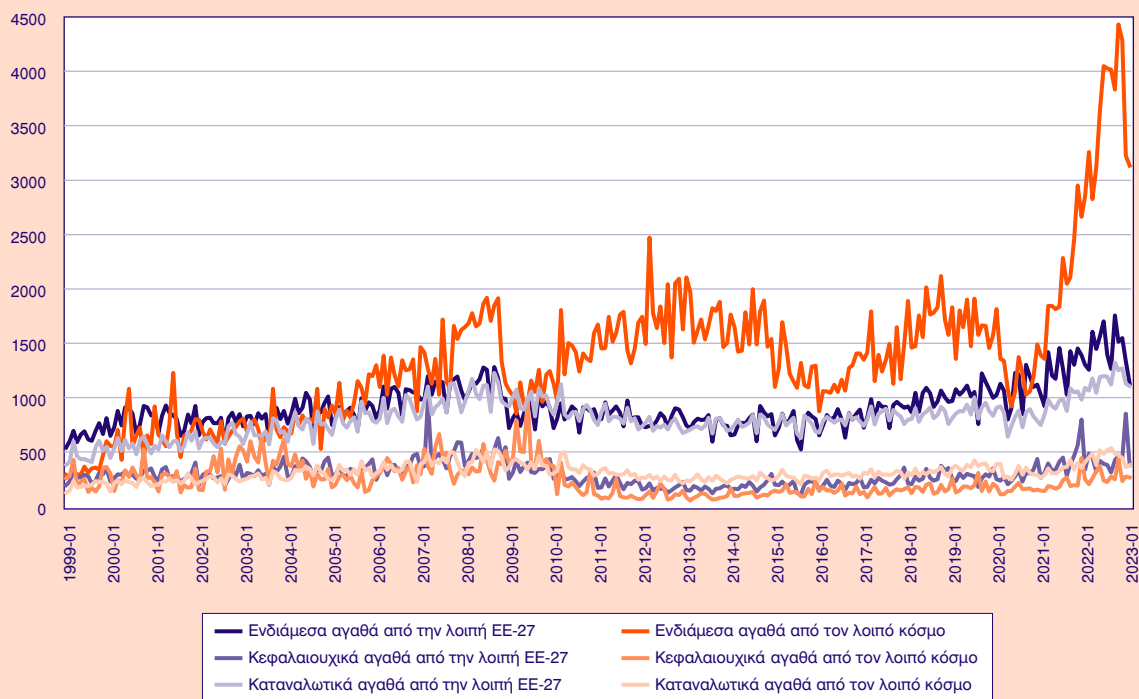
Η εξέλιξη του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδος (έλλειμμα), Ιαν. 1999-Ιαν. 2023 σε εκατ. €, €

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Η εξέλιξη των εισαγωγών της Ελλάδος, Ιαν. 1999-Ιαν. 2023 σε εκατ. €, €

Πηγή: Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

Λ.χ., πρόσθετες διαρροές αναμένεται να προκύψουν από την ευρωκοινωνική επιδίωξη απεξάρτησης από τον άνθρακα προκειμένου να επιτευχθεί κλιματική ουδετερότης, καθώς ηλεκτρικά οχήματα, φωτοβολταϊκά, ανεμογεννήτριες, ενεργειακά αποδοτικές και φιλικές προς το περιβάλλον συσκευές, συναφή εξαρτήματα και ανταλλακτικά θα εισαχθούν μαζικά στην Ελλάδα από το εξωτερικό.

Προφανώς, εάν αναπτυχθεί ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην Ελλάδα ώστε να παράγονται εγχωρίως –ακόμη και να εξάγονται– ορισμένα από τα παραπάνω, τότε η μετάβαση θα μπορούσε να διευκολυνθεί. Σε γενικές γραμμές, η ικανοποίηση μεγαλύτερου μεριδίου της εγχώριας συνολικής ζήτησεως αγαθών και υπηρεσιών από εγχωρίως παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες συμβάλλει στην διατήρηση ενός ελέγξιμου εμπορικού ελλείμματος.

Συγχρόνως, οι υφιστάμενες διαρροές αναμένεται να διογκωθούν από την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να προστατεύσει/αυξήσει τον προϋπολογισμό της (α) υπολογίζοντας μεγάλες απώλειες από δασμούς βάσει μεθόδου που αρχικώς αναπτύχθηκε για τον προσδιορισμό (όχι των απωλειών, αλλά) του προφίλ κινδύνου υποτιμολογημένων εκτός ΕΕ εισαγωγών¹³ και (β) πιέζοντας τις τελωνειακές υπηρεσίες να αυξήσουν τις αξίες εισαγωγής αρκετών ειδών προερχομένων εκτός ΕΕ, σε επίπεδο κοντά σε αυτό που εκτιμάται με την εν λόγω μέθοδο ή να πληρώνουν την διαφορά.

Εν τούτοις, εάν η μέθοδος της Επιτροπής είναι εσφαλμένη και η τελωνειακή υπηρεσία αυξήσει την αξία των εισαγωγών προκειμένου να αποφευχθεί η σύγκρουση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τότε το μέγεθος του ΑΕΠ θα μειωθεί τεχνητά και εσφαλμένα. (Η ΕΛΣΤΑΤ και η Eurostat οφείλουν να δεχθούν τα αναθεωρημένα μεγέθη.) Αυτό θα επηρεάσει αρνητικά μια σειρά πραγμάτων στην Ελλάδα: από την επίτευξη ή διατήρηση ενός σχετικά χαμηλού λόγου δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ ως την προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας. Από ευρύτερη σκοπιά, με την ΕΕ-27 στο σύνολό της να αποφεύγει οριακά την οικονομική ύφεση κατά το 2022 ίσως και το 2023 (Davies, 2023· Rankin, 2023),

οιαδήποτε τεχνητή άνοδος του επιπέδου των εισαγωγών –δηλαδή, οιαδήποτε κίνηση που θα επιφέρει ισόποση μείωση του ΑΕΠ της ΕΕ– ενδέχεται να είναι άκαιρη και ασύμφορη.

7. Πληθωρισμός

Η πολεμική σύρραξη στην Ουκρανία επέτεινε αισθητά τις πληθωριστικές πιέσεις που υφίσταντο στην ΕΕ κατά την διάρκεια της πανδημίας και ανέβασε τις τιμές καταναλωτή, ιδιαίτερα τις τιμές για την ενέργεια και τα τρόφιμα (Caldara et al., 2022· Maurya et al., 2023).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 10, από το 2015 έως την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, γενικώς, οι τιμές αυξήθηκαν (α) αρκετά στα πρώην κομμουνιστικά κράτη που εντάχθηκαν τελευταία στην ΕΕ, (β) λιγότερο κατά μήκος μιας ζώνης χωρών που κείται δυτικώς του προαναφερθέντος σχηματισμού, (γ) πολύ λιγότερο σε δύο Σκανδιναβικές και σε ορισμένες χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Μεσογείου¹⁴, και (δ) ελαφρώς στα νοτιοανατολικά και στα δυτικά άκρα της ΕΕ¹⁵, της Ελλάδος συμπεριλαμβανομένης.

Αλλά και τους μήνες μετά την ρωσική εισβολή, η Ελλάδα εμφανίζει έναν από τους χαμηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού, συγκεκριμένα, την πέμπτη χαμηλότερη μέση μηνιαία μεταβολή τιμών από τον Μάρτιο του 2022 έως τον Μάρτιο του 2023 (5,4%), πίσω από τις χώρες της Μπενελούξ και την Ισπανία, μπροστά από την Κύπρο, την Φινλανδία, τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ και τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (8,3%). Εάν κάποια από τις πολιτικές που δοκιμάστηκαν στα άλλα κράτη αποδειχθεί επιτυχής, μπορεί να εξεταστεί και να εφαρμοστεί και στην Ελλάδα.

8. Διαπιστώσεις και συμπεράσματα

Η Ελλάς αντιμετώπισε την κρίση της πανδημίας αρκετά αποτελεσματικά: Την αρχική πτώση του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ διαδέχθηκε ανάκαμψη,

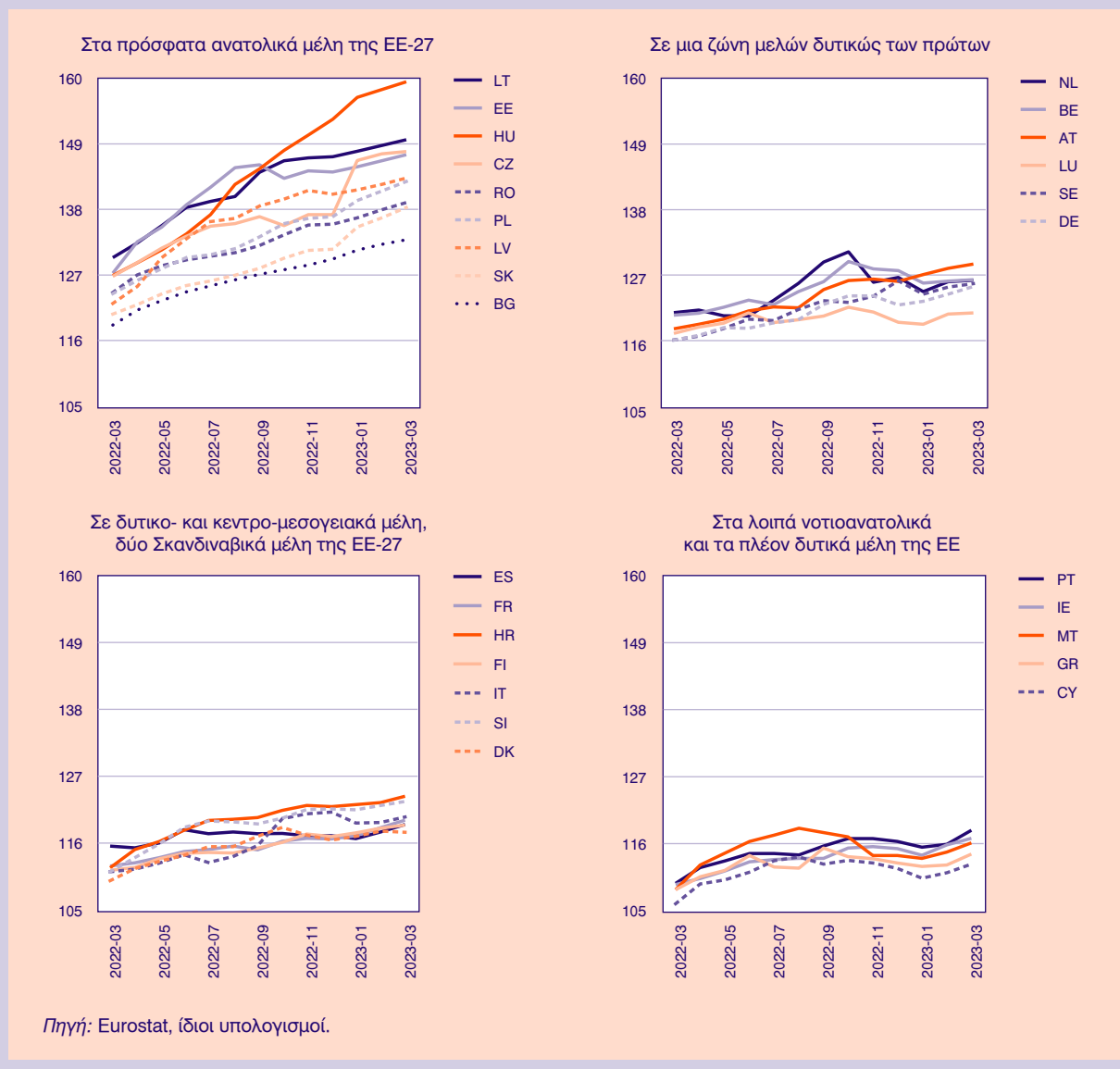
13. Δηλαδή, με σκοπό τον εντοπισμό εισερχομένων φορτίων αγαθών που ενδέχεται να παρουσιάζουν σημαντικό κίνδυνο υποτιμήσεως σε ολόκληρη την ΕΕ, ώστε τα συγκεκριμένα φορτία να επιθεωρούνται κατά την είσοδό τους στην ΕΕ. Παραδόξως, η μέθοδος αντιμετωπίζει τα στοιχεία των χρονολογικών σειρών των εισαγωγών σε κάθε κράτος-μέλος ξεχωριστά, ωσάν αυτά (τα στοιχεία) να είναι (όχι χρονολογικά –που είναι– αλλά) αποκλειστικώς διαστρωματικά (που δεν είναι), και να βασίζεται σε παλινδρομήσεις πολύ λίγων παρατηρήσεων (λ.χ., της τάξεως των 4-36 παρατηρήσεων) (Arsenis et al., 2015· EU Court of Justice, 2022).

14. Συγκεκριμένα, σε Κροατία, Σλοβενία, Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Δανία και Φινλανδία.

15. Συγκεκριμένα, σε Κύπρο, Ελλάδα, Μάλτα, Πορτογαλία και Δημοκρατία της Ιρλανδίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

Ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή (2015 = 100) ανά την ΕΕ από την 5η ημέρα του πολέμου στην Ουκρανία και εξής: Μάρτιος 2022 - Μάρτιος 2023

η ανεργία μειώθηκε, ενώ η χώρα επέτυχε ένα μέτριο επίπεδο θνησιμότητας στην ΕΕ, παρά το σχετικά υψηλό ποσοστό πολύ ηλικιωμένων ατόμων στον πληθυσμό. Επίσης, είχε έναν από τους χαμηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού τιμών στην ΕΕ παρά τις πληθωριστικές πιέσεις στην ΕΕ, τόσο πριν όσο και κατά την διάρκεια του πολέμου στην Ουκρανία και *γυρίζει σελίδα*, καθώς το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ αρχίζει εκ νέου, μετά από πολλά έτη, να συγκλίνει προς τον μέσο όρο της ΕΕ-27.

Η αναμόρφωση του φορέα του επιφορτισμένου με την προώθηση της απασχόλησης, το μέγεθος των πόρων που κατευθύνονται για την αναβάθμιση των

δεξιοτήτων και την επανεκπαίδευση του εργατικού δυναμικού, το ύψος των δαπανών για δημόσιες επενδύσεις και το ύψος των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα (και τα δύο είναι πολύ υψηλότερα από αυτά που ήταν διαθέσιμα στο πρόσφατο παρελθόν), μαζί με τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται για την κάλυψη των κενών θέσεων εργασίας μέσω άλλων τρόπων, είναι πιθανό να αυξήσουν την παραγωγή και ενισχύουν την αισιοδοξία σχετικά με το μελλοντικό επίπεδο του ΑΕΠ.

Αν και σε καλύτερη κατάσταση σε σχέση με το 2011 και κινούμενη προς την σωστή κατεύθυνση, από πολλές απόψεις, η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια σειρά από

προκλήσεις. Η ανάλυση εφιστά προσοχή στα εξής: (α) το ποσοστό ανεργίας των νέων (ιδιαίτερα των γυναικών), το οποίο παραμένει πολύ υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ και (β) την αυξανόμενη αξία των εισαγωγών καθώς επηρεάζει αρνητικά την διεύρυνση του ΑΕΠ.

Προφανώς υπάρχουν πολλές ακόμη προκλήσεις: (i) Προκλήσεις εθνικής, ενεργειακής, περιβαλλοντικής ασφάλειας και κυβερνοασφάλειας. (ii) Προκλήσεις σχετικές με την ανισότητα, την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό. (iii) Η υποχρέωση αποπληρωμής του χρέους της χώρας. Το επίπεδο οικονομικής αναπτύξεως που θα επιτευχθεί εξαρτάται από πολλές πτυχές και γεγονότα, όπως τις προτεραιότητες της κυβέρνησης που θα σχηματιστεί μετά τις εκλογές, τους νέους δημοσιονομικούς κανόνες της ΕΕ, καθώς και την ποιότητα του αναπτυξιακού σχεδιασμού και της εφαρμογής του.

Βιβλιογραφία

Στην Ελληνική

Ελληνική Κυβέρνηση (2021). *Ελλάδα 2.0. Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας*. Αθήνα.

Ελληνική Κυβέρνηση (2023). *Σημεία ομιλίας Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών Μιλτιάδη Βαρβιτσιώτη στην Επιτροπή Εξωτερικών και Άμυνας της Βουλής για την κύρωση της Συμφωνίας Ελλάδας και Αιγύπτου όσον αφορά στην απασχόληση εποχικών εργαζομένων στον γεωργικό τομέα (10.1.2023)*. Προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/semεια-omilias-anaplerote-upourgou-exoterikon-miltiade-barbitsiote-sten-epitrope-exoterikon-kai-amunas-tes-boules-giaten-kurose-tes-sumphonias-elladas-kai-aiguptou-oston-aphorasten-apaskholese-epokhikon-ergazomenon-ston-georgikotomea-1012023.htm>.

Ζησίμου Σ. (2023). «Ο χάρτης των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα.» *Ναυτεμπορική*. Φύλλο της 31ης Ιανουαρίου 2023. Άρθρο προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1433563/o-chartis-ton-xenon-ependyseon-stin-ellada/>.

ΟΟΣΑ και ΕΕ (2021). *State of Health in the EU· Ελλάδα: Προφίλ Υγείας 2021*. Παρίσι και Βρυξέλες: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τα Συστήματα και τις Πολιτικές Υγείας.

Προδρομίδης Π. (2021). «Μια πρώτη εκτίμηση της πορείας της χώρας στην διάρκεια της πανδημίας σε όρους οικονομικής επιδόσεως και ανθρωπίνων απωλειών.» 2021. *Οικονομικές Εξελίξεις*, 45: 79-84.

Προδρομίδης Π. (2022). «Ο στόχος της ανάπτυξης από την πλευρά της συνολικής προσφοράς.» *Οικονομικές Εξελίξεις*, 49: 62-77.

ΣΕΒΕ (2023). *Αποτελέσματα έρευνας ΣΕΒΕ για την καταγραφή των αναγκών των επιχειρήσεων σε ανθρώπινο δυναμικό στο πλαίσιο της προσπάθειας ενίσχυσης της απασχόλησης*. Θεσσαλονίκη: Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος.

Στην Αγγλική

Arsenis S., Perrotta D., and Torti F. (2015). *The estimation of fair prices of traded goods from outlier-free trade data*. European Commission, Joint Research Centre Technical Report # 100018. Ispra.

Bank of Greece (2023). *Governor's Annual Report 2022*. Press Release of April 7th, 2023. Athens.

Caldara D., Conlisk S., Iacoviello M., and Penn M. (2022). "The Effect of the War in Ukraine on Global Activity and Inflation." *FEDS Notes* of May 27th, 2022.

Davies P. (2023). "The new year is going to be 'tougher than the year we leave behind,' says IMF Managing Director Kristalina Georgieva." *Reuters*. Αναφορά της 2ας Ιανουαρίου 2023. Προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.euronews.com/next/2023/01/02/half-of-the-european-union-and-one-third-of-the-world-face-recession-in-2023-imf-warns1>.

Enterprise Greece (2022). *Greece sets new record in attracting Foreign Direct Investment*. Newsletter, March 2022. Ενημερωτικό φυλλάδιο προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.enterprisegreece.gov.gr/newsletters/newsletter-articles/greece-sets-new-record-in-attracting-foreign-direct-investment>.

EU Court of Justice (2022). *Judgment in Case C-213/19 Commission v United Kingdom*. Press release # 42/22 of March 8, 2022. Luxembourg.

European Commission (2022). *State of Health in the EU: Companion Report 2021*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Koutantou A. (2022). "Egypt to provide 5,000 farm workers to Greece in seasonal scheme." *Reuters*. Αναφορά της 23ης Νοεμβρίου 2022. Προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.reuters.com/world/egypt-provide-5000-farm-workers-greece-seasonal-scheme-2022-11-22>.

Maurya P.K., Bansal R., and Mishra A.K. (2023). "Russia-Ukraine conflict and its impact on global inflation: an event study-based approach." *Journal of Economic Studies* (υπό δημοσίευση).

Manpower Group (2023). *Global Talent Shortage*. Milwaukee, WI. Προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου https://go.manpowergroup.com/hubfs/MPG_TS_2023_Infographic_FINAL.pdf.

OECD (2023). *OECD Economic Surveys: Greece 2023*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Rankin J. (2023). "EU tipped to avoid recession after gas crisis eases." *The Guardian*. Φύλλο της 13ης Φεβρουαρίου 2023. Προσπελάσιμο μέσω του ιστοτόπου <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/13/eu-tipped-to-avoid-recession-after-gas-crisis-eases-cost-of-living>.